

KRITISK TEORI UDEN KRISE

Henrik Kaare Nielsen

I AFFEKT. STUDIER I
SENMODERNE POLITIK OG
KULTUR

Aarhus Universitetsforlag, Aarhus, 2021

Det bør være åbenbart for de fleste, at vi lever på et tidspunkt, der kalder på kritisk analyse. De forskellige afskeder med kritik – *pick your name*: Latour, Felski, Sedgewick – fremstår for hver dag mere og mere forhastede, for ikke at sige provinsielle. Ikke nok med at vi har en global økonomisk krise, ifølge Bank of England oplever den britiske økonomi aktuelt sit værste

fald siden 1706, vi er konfronteret med en pandemi, som blot synes at forstærke såvel global som lokal ulighed med Silicon-milliardærer, der kæmper om at komme først ud i rummet, læg dertil en accelererende klimakrise, som bliver mere og mere påtrængende og tvinger flere og flere mennesker på flugt, tilsammen tegner disse kriser et dramatisk billede af en total krise, hvis omfang og dybde det næsten ikke kan lade sig gøre at overdrive. Vi ved selvfølgelig udmærket godt, at den kapitalistiske produktionsmåde er kendetegnet ved genkomne kriser, og at moderniteten kan beskrives som én lang rystelse af

tidligere visheder, men den nuværende situation er nu alligevel ganske dramatisk.

Den nyligt afdøde verdenssystemteoretiker Immanuel Wallerstein forudså kort før sin død i 2019, at det kapitalistiske verdenssystem ville bryde sammen inden for de næste 50 år. Uden at være helt så optimistiske som Wallerstein, kan vi konstatere, at tingene er i bevægelse, og at det går hurtigt. Det er imidlertid ikke særlig tydeligt, hvad der dukker op, det *emergente*, som Raymond Williams ville kalde det, hvad vi er ved at blive til, som Foucault ville formulere det. Det synes mere klart, at der er meget, der er i krise, institutioner, tankeformer og livsstile, og på nippet til at bryde sammen. Vi har måske at gøre med en civilisatorisk omlægning, som Lula lidt storladent har formuleret det. Hvad Marx ville kalde en krise i "den forhåndenværende totalitet". Pointen er, vi har at gøre med omfattende krise, en verdenskrise. Globaliseringen som krise måske. Det er ikke blot en særlig økonomisk politik, vi ofte med en *shorthand* kalder neoliberal globalisering, hvor der sker en frisættelse af markeds kræfter, store dele af velfærdsstaterne privatise-

res eller beskæres, industriproduktion flyttes væk fra kapitalens centrum, alt sammen med henblik på at tilføre de rigeste en større del af en mindre profitproduktion. Det, vi taler om, er mere omfattende. Det er hele det politiske system, der blev introduceret i kølvandet på de borgerlige revolutioner. Højre-venstre-dikotomien og organiseringen med politiske partier i et repræsentativt demokrati er eksempelvis i åbenbar krise. I flere og flere lande er det stadigt sværere at reproducere samfundet gennem de obligatoriske valghandlinger, og mange steder synes det primært at være racisme og xenofobi, der får folk til valgurnerne.

Der er således nok at tage fat på. Den danske kulturteoretiker Henrik Kaare Nielsen leverer et vigtigt bidrag til kritikken af krisen i sin nye bog, *I affekt. Studier i senmoderne politik og kultur*. Som det fremgår af titlen, er anledningen dels den affektive vending i nyere kulturteori, dels den tiltagende rolle og betydning som følelser og affekter antager i hvad Kaare Nielsen kalder "det senmoderne samfund". Det er den anden del, det reelt handler om. Den affektteoretiske vending er mere en anledning

for Kaare Nielsen til at analysere, hvorfor vi alle mere og mere synes at reagere i affekt, og hvad det betyder politisk og kulturelt, hvilke konsekvenser det har.

Kaare Nielsen har ikke meget til overs for de forskellige affektteorier, de er mere et symptom end et egentligt teoretisk nybrud, skriver han. Faktisk afviser han noget nonchalant hele fænomenet som mysticisme. Han skriver, der er tale om en "forsimplende mystifikation", når affektteoriene forsøger at kortlægge før-sociale energier og analytisk skelner mellem et præ-subjektivt og subjektivt niveau, hvad Deleuze og Guattari taler om som det molekylære og det molare. Den slags gider Kaare Nielsen ikke at høre tale om. Det handler om at oversætte affekterne, de skal "bearbejdes" og "kultiveres", som han skriver. De umiddelbare, voldsomme og ofte kontrastfyldte følelser skal ikke bare analyseres, de skal omdannes til politisk fornuft. Dét er Kaare Niensens projekt. Affekterne mangler et "myndiggørende perspektiv", og det kommer Kaare Nielsen med. Vi har således et analytisk set-up, hvor det igen bliver muligt at skelne mellem subjekt og objekt, affekt og for-

nuft. Hvor den kritiske teoretiker kan skelne, vel at mærke.

Det er vigtigt at forholde sig kritisk analytisk til den affektive vending i kultur og politik og ikke mindst til produktionen og medieringen af affekter, men det virker lidt underligt, at løsningen skulle være at genindføre en bedaget Hegeliansk forestilling om fornuft. Det får et lidt karikeret udtryk og fremstår næsten som en ny udgave af det, Ranciére kalder filosofkongen, der vil myndiggøre de uregerlige masser: Som svar på massernes affekt hiver den sociologiske kulturteoretiker fornuft og kritisk selvrefleksion op af hatten. Kulturteoretikeren holder hovedet koldt og skal nok hjælpe de vildfarne masser og få oversat deres *hate speech* og aggressioner således, at de kan indgå i "demokratiske myndiggørelsesprocesser".

Den affektteoretiske vending, om ikke andet den del der trækker på Deleuze og Guattari, er netop et forsøg på at udvide den politiske analyse, således at den også kan analysere begær og følelser, altså forhold der er hinsides intentionaltitet, 'bevidste' beslutninger og vilje. Det handler om at forstå, hvorfor politiske bevægelser gør

noget andet, handler i modstrid med deres "objektive interesser", og i sidste instans, hvorfor politiske bevægelser bliver "kræftramte", som Deleuze og Guattari skriver. I forlængelse af Wilhelm Reich var Deleuze og Guattari interesseret i at forstå, hvorfor kroppe begærer deres egen underkastelse. Det hjælper Kaare Nielsen ikke med, når affektteoriene over en kam bare afvises som vitalisme.

Kaare Nielsen forstår sig selv som kritisk teoretiker i traditionen fra Frankfurterskolen, og bogen er, som alle Kaare Niensens bøger har været det, et forsvar for kritisk teori og dens relevans i dag. Ikke mindst Habermas og dennes offentligheds- og kommunikationsteori er vigtig for Kaare Nielsen. Det er denne særlige, reviderede udgave af kritisk teori, Kaare Nielsen bringer i anvendelse. Hvor Adorno fastholdt, at behovstilfredsstillelse aldrig kan være andet end en sidegevinst i kapitalismen, der løsnede Habermas relationen mellem nød og undertrykkelse, arbejde og interaktion. Kaare Nielsen følger Habermas og lægger kritikken af oplysningen på hylden. Det handler mere om demokratisk fornyelse end oplysnings- og kapitalismekri-

tik, og der er slet ikke noget forsøg på at finde et subjekt, der kan overvinde kapitalismens upersonlige ufrihed. Det bliver hurtigt et problem i den nye bog. Teorien passer ikke rigtig til krisen, Habermas' reformistiske idéer fremstår ikke særligt relevante. Mens Habermas har haft travlt med at bejæ EU som et kosmopolitisk demokrati, har vi oplevet en genkomst af nationalistisk vold og den næsten fuldstændige sammensmeltning af politik og finans.

Kaare Nielsen skal have stor ros for at forsøge at lave kritiske samtidsanalyser og ikke mindst have gjort det i en periode, hvor en sådan beskæftigelse på ingen måde var *comme il faut* på kunst- og kulturstudierne i Danmark. Desværre er der skruet så meget ned for den kritiske dimension i analyserne, at det efterhånden mere fremstår som efterladenskaber fra en allerede overskredet politisk-akademisk verden, hvor det gav mening ikke at forholde sig kritisk til kapitalen, den store akkumulations-molok, som den kritiske teoretiker Robert Kurz kalder den.

Kritisk teori er kriseteori. En krise er en mulighed for ikke blot at teste sine instrumenter og

begreber, men en chance for at udvikle nye, der er på højde med det nye i krisen. Den chance tager Kaare Nielsen desværre ikke, han gentager blot en analyse, han har skrevet mange gange før i en lang række bøger og artikler. Af-fekterne påvirker eller influerer desværre ikke teorien, det er den samme blanding af Habermas og Giddens, vi får serveret igen-igen. Muligheden for faktisk at bidrage til en fornyelse af den kritiske teori sker derfor ikke.

I stedet hænger Kaare Nielsen fast i en grovkornet, rigid og defensiv 80'er-diskurs, der hver gang zoomer ud og lægger fænomener på plads i en tillempet udgave af Habermas' system-livsverden-model. Den er og bliver matrice for Kaare Nielsens analyser, uanset om vi ser på Jimi Hendrix eller De Grønne i Vesttyskland, Yes Men eller Trump. Det er på ingen måde uinteressant, men det er meget abstrakt, og såvel de politiske fænomener og begivenheder som de kulturelle artefakter og kunstværker fremstår substituerbare og analyseres i virkeligheden slet ikke. De fungerer mere som en anledning til at genfremstille halvgamle teoretiske indsigter. I det Habermasianske

univers, Kaare Nielsen lever i, fratages det æstetiske enhver utopisk dimension. Den anarkistiske fantasi, der hele tiden overskrider grænsen mellem kunst og hverdagsliv, er således helt fraværende. Den moderne uddifferentiering er ikke bare et resultat af en historisk udvikling, men antager karakter af et politisk mål: Det æstetiske skal forblive i kunstinstitution, og æstetiske praksisser skal ikke intervenere i og forsøge at omvælte etablerede magtstrukturer. Resultatet er en form for blød kultursociologi sammensat af den mest kapitalaffirmative kritiske teori, tysk psykologi og lidt britisk sociologi.

Der er ikke meget økonomikritik i analyserne, og der er intet om de mange opstande, der har fundet sted siden 2011. De er kun med som reaktionære fænomener. De arabiske revolter glimrer ved deres fravær, og hverken Ferguson- og George Floyd-protesterne eller *Nuit debout* nævnes. For ikke at tale om alle protesterne i Chile, Brasilien, Sudan etc. At skrive en analyse om samtidens kultur og politik uden dem går ikke. De udgør det naturlige udgangspunkt for enhver kritisk samtidsanalyse. En egentlig politisk analyse vil

fokusere på opstandene og kontra-revolutionen.

Og den biosfæriske nedsmeltning. Kaare Niensens tiltro til de eksisterende institutioner er så stor, at han tilsyneladende forestiller sig, at det etablerede politiske system, i Danmark Folketinget, vil være i stand til at gennemføre den radikale omlægning, det vil indebære at tøjle den accelererede ødelæggelse af jorden og alt levende. Klimadestruktionen synes vel snarere at bekræfte Benjamins diktum om, at den modernisering, der skulle fremme velstand og lykke, i virkeligheden er fremskridt mod helvede. At modernisering og oplysning er en del af problemet. De politiske institutioner er i dyb krise. Og venstrefløjen er i ruiner. Men det virker som om, Kaare Nielsen ikke har opdaget det. Venstrefløjen, der historisk prætenderede at være garant for social retfærdighed, er endt med at være et stort fravær. Den eksisterer simpelthen ikke længere. Andet end i en zombie-udgave, der har travlt med at skrue op for eksklusionerne og kæmper om de xenofobiske stemmer.

Kritisk teori er stadigvæk et godt sted at starte, men det er ikke

Habermas, vi skal ty til. Det er snarere den såkaldte værditeori, *Neue Marx-Lektüre* eller den beslægtede *Open Marxism*, som fortsætter den kritiske teori gennem analyser af kapitalismen som en modsætningsfyldt totalitet. Habermas forsøgte at redde den kritiske teori i 1980'erne, da den var udfordret af postmoderne omlægninger og neoliberal konservatisme, men prisen blev en afsked med den kritiske teori som kapitalismekritik. Ikke mindst efter 2008 fremstår det som et problem. Økonomien har løsrevet sig, institutionerne kolliderer eller viser sig fra deres allermost repressive side, men Habermas fastholder sin tiltro til politisk moralitet og demokratiske styreformere. Som Benjamin gjorde opmærksom på for længe siden i forlængelse af nedkæmpelsen af Den tyske revolution, kan staten altid skrue op for volden i situationer af kaos. Det franske politiske fremfærd mod Gule Veste-demonstranter og ikke mindst den kontinuerlige nedskydning af sorte amerikanere i USA får tiltroen til diskursetik og civilsamfund til at se noget ramponeret ud. Men det er ikke desto mindre Habermas, som Kaare Nielsen vælger at følge.

Derfor er det svært at analysere opløsningen. Det er som om, Kaare Nielsen ikke rigtigt har forstået omfanget af krisen. Modsetningerne forbliver overfladefænomener, som det i virkeligheden ikke er så svært at ordne. Borgerne skal bare inddrages lidt mere, vi skal lave borgerråd, så går det nok (Macrons såkaldte *Grand Débat* i kølvandet på De Gule Veste viser klart, hvordan sådanne initiativer fungerer i dag: de viser deltagelse i et allerede ødelagt system og afvæbner kritik). Konfronteret med genkomsten af fascisme-lignende fænomener, hvad jeg vil kalde senfascisme i stedet for den ubrugelige populisme-betegnelse, er det ellers oplagt at gå tilbage til de mange analyser af mellemkrigstidens fascisme, som den kritiske teori udarbejdede. Men det gør Kaare Nielsen ikke, det er stadigvæk 1980'ernes Habermas og lidt Giddens, suppleret med Ziehe og andre socialpsykologer, der skal udgøre de metodiske koordinater for en analyse af de underligt udhulede reaktionære fænomener, vi er konfronteret med. Det er ikke særlig anvendeligt.

Hvis Kaare Nielsen faktisk havde brugt tid på at genlæse Ador-

no om det sande i fascismens løgne, Horkheimer om nazismen som en bande, Benjamin om nazismens formgivning af massen, Marcuse om autoritær liberalisme eller Korsch om kontrarevolution, ville han ikke blot hurtigt have opnået et langt bedre greb om de nye reaktionære fænomener, han ville også revidere sit voldsomt oplysningsbejaende perspektiv. Kaare Nielsen vil møde udfordringen fra *fake news*, Trump, DF og de andre senfascister med en idé om oplysning og fornuft. Som om det hjalp noget som helst i 1920'erne og 1930'erne. Dengang som nu omdanner fascistiske politikere den fragmentariske og individualiserede masse til et fællesskab af had ved at tilbyde den enkelte forbruger et konkret sprog, som udpeger fjenden og udstikker en retning i en situation af kaos. Den revolutionære politik svarer ifølge Benjamin igen ved at opløse lederens aura. Opgaven var lederløs antisuggestion uden for den etablerede parlamentariske offentlighed. Ikke fornuft og borgering som vedhæng til Folketinget.

I dag genfinder vi den eksplisit antifascistiske politik, som Benjamin plæderede for, i de mere radikale dele af protestbevægelserne i

Argentina, Frankrig og USA under betegnelsen destitution. Svaret på de senfascistiske politikeres mobilisering af udhulede politiske offentligheder er ikke at genbe-

folke de tomme politiske teatre, som Kaare Nielsen vil, "borgerråd er løsningen", skriver han. Det er at efterlade dem som de ruiner, de vitterligt er blevet. •